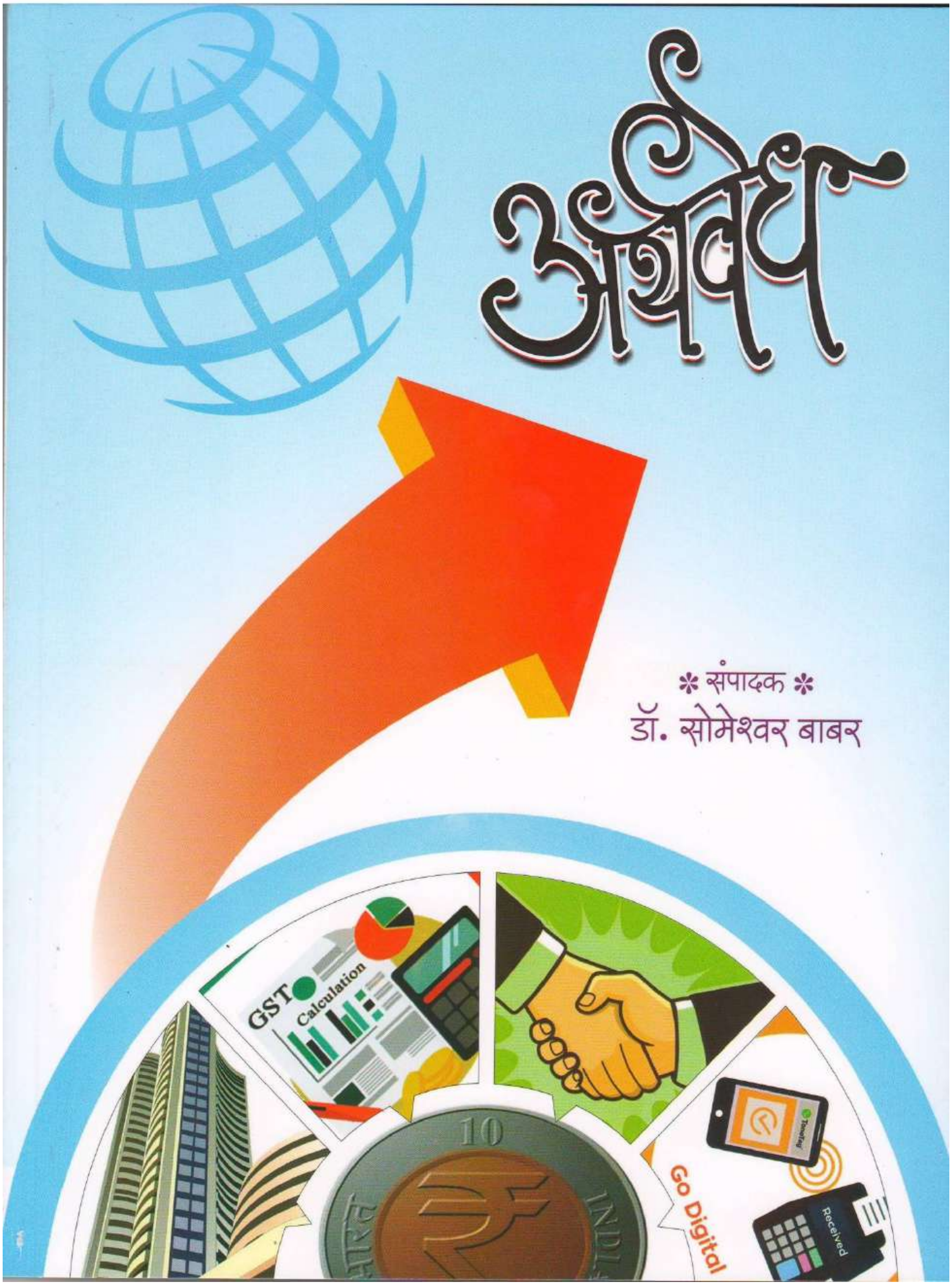
अर्थवेध
* संपादक *
डॉ. सोमेश्वर बाबर
GST
Calculation
10
Go Digital
Received

A cashless economy is secure, it is clean.
You have a leadership role to play in taking
India towards an increasingly digital economy

- Narendra Modi
(Prime Minister of India)

ISBN 978-81-923948-8-6
9 788192 394886

-: शांभवी प्रिंटर्स अँड पब्लिशर्स :-
कार्यालय पत्ता : ८७, रमा अपार्टमेंट, टिळक नगर, औरंगाबाद

मराठवाड्यातील रोकडविरहीत व्यवहाराची सद्यस्थिती

- प्रा. सचिन नागोराव कसबे
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
श्रीशिवछत्रपती महाविद्यालय,
जुन्नर, जि. पुणे.

- प्रा. डॉ. सोमेश्वर नारायण
अर्थशास्त्र विभाग
विनायकराव पाटील महाविद्यालय, वैजा

प्रस्तावना :

भारताचे प्रधानमंत्री श्री. नरेंद्र मोदी यांनी 8 नोव्हेंबर 2016 रोजी 500 आणि 1000 च्या चलनातील जुन्या नोटा रद्द केल्या. त्या चलनातील नोटांच्या 85 टक्के इतक्या होत्या. निश्चलनीकरणाने रोख नोटांची टंचाई झाली व सरकारला इलेक्टॉनिक पेमेंटला प्राधान्य द्यावे लागले. 27 नोव्हेंबर 2016 च्या 'मन की बात' कार्यक्रमात पंतप्रधान मोदी यांनी रोखमुक्त समाजाची कल्पना मांडली होती. या सर्व गोष्टीचा विचार करता भारत आणि रोकडविरहित व्यवहार याकडे सर्वबाजूने विचार व्हायला पाहिजे. या अनुषंगाने नोटाबंदीनंतर वर्षपूतीच्या काळात रोकडविरहित व्यवहार कितपत फलदायी ठरले हे जाणणे हेही तितकेच महत्वाचे ठरते. आज 'कॅशलेस अर्थव्यवस्था' असा शब्दप्रयोग आणि त्याचे महत्व वाढतांना दिसते, तरी देखील ते आज बँकिंग व्यवस्थेमध्ये त्याचा काय परिणाम झालेला आहे हे अभ्यासणे क्रमप्राप्त ठरते. त्याचाच एक प्रयत्न म्हणून प्रस्तूत संशोधन पेपरमध्ये रोकडविरहित व्यवहार आणि मराठवाडयाच्या स्थितीचा एक आढावा घेण्यात आलेला आहे.

रोकडविरहित व्यवहार संकल्पना :

रोख मुक्तीची संकल्पना म्हणजे काळापैसा परत अर्थव्यवस्थेत आणण्याचा मार्ग होय. याकरिता सरकारने डिजिटल व्यवहार, लेसकॅश इकोनॉमी, ऑनलाईन पेमेंट यांचा पुरस्कार सुरू केला आहे. त्यासाठी सरकार आग्रही आहे. प्रायोगिक तत्वावर 30 डिसेंबरपर्यंत यासाठी सवलत योजनाही जाहीर झाल्या. त्या काळात डेबिट कार्ड, ई–वॉलेट युपीआय, केडिट कार्ड मार्फत होणारे व्यवहार आगामी काळात स्मार्टफोन, मोबाईल फोन व्यवहार होतील.

रोकडविरहित व्यवहाराची आवश्यकता :

जागतिक बॅंकेने जागतिक विकास (2016) मध्ये असे म्हटले आहे की, अनेक डिजिटल तंत्रज्ञानामुळे वाढीला चालना मिळाली संधी विस्तारित झाल्या आहेत तसेच सेवांच्या वि सुधारणा झाली आहे. विकसित अर्थव्यवस्थेत डि अर्थव्यस्थेचा आकार मोठा असल्याने विक देशांच्या तुलनेत तेथे भ्रश्टाचार हा घटक आहे. दुसरीकडे, विकसनशील देशांत तो पैसा, मोठया आकाराच्या अनौपचारिक अर्थव्य अस्तित्व आणि दहशतवादी कारवाया चालू तसेच करबुडवेगिरीचा मुख्य मुद्दा राहिला आहे. भ्रश्टाचार आणि काळापैसा या शत्रुंच्या ताव सुटण्याची तसेच सामाजिक न्यायासह पारदर्शक व स्वच्छ आर्थिक वाढ होण्यासाठी रकमेचा कमी वापर हा उपाय सुचवण्यात आला

रोकडविरहित व्यवहारासाठी सरकारी उ योजना : रोख विरहित आर्थिक व्य करण्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या पायाभूत सुविधा तातडीने जनतेला उपलब्ध होणे आव

[illegible] दृष्टिने केंद्र सरकार आणि राज्य सरकारांनी [illegible] आखल्या असून ज्या गावांमध्ये दहा हजारापेक्षा [illegible] लोकवस्ती असेल त्या ठिकाणी कृषी आणि [illegible] सहकारी संस्थांमध्ये दोन सेवा केंद्रे उभारली [illegible] आहे. याचा लाभ एक लाख गावांना होणार [illegible] 4 कोटी 32 लाख शेतकऱ्यांना रूपे डेबिट [illegible] प्रादेशिक ग्रामीण बँका आणि सहकारी [illegible] दिली जाणार आहेत. दोन हजार पर्यंतचे [illegible] व्यवहार सेवाकरातून मुक्त केले आहेत.

भीम ॲप (भारत इंटरफेस फॉर मनी) 30 [illegible] 2016 रोजी पंतप्रधान मोदी यांनी भीम ॲप [illegible]-वॉलेट सुरू केले. त्यामुळे ऑनलाइन व्यवहार [illegible] होणार आहेत. आधार कार्डशी निगडित हे ॲप [illegible] पेमेंटसाठी उपयुक्त आहे. बँक खात्यातून [illegible] हस्तांतरीत करता येतील. हे ॲप युपीआय [illegible] खात्यातून पैसे थेट हस्तांतरीत करता [illegible]

[illegible]विरहित व्यवहाराचे फायदे :

[illegible], दहशतवाद आणि काळया पैशाला [illegible] आहे.

[illegible] सामाजिक विकासाला पायबंद होईल.

[illegible] बचतीत वाढ होऊन कर्ज देण्याची [illegible] आहे.

[illegible] छापण्याचा खर्च वाचतो.

[illegible]गिरी टाळता येऊन महसूल वाढवता येईल.

[illegible]निक व्यवहारात वाढ होईल.

[illegible] बाळगण्यात जी जोखीम कमी होईल.

[illegible]विरहित व्यवहाराचे तोटे :

[illegible] निरक्षरतेमुळे फसवणूकीचे धोके.

[illegible] व्यवहाराच्या वापरामुळे आकारले जाणारे [illegible]

[illegible] पेमेंटच्या वाढत्या वापरामुळे व्यापाऱ्यांना [illegible] लागणारा खर्च वसूल करण्यासाठी सरकरट किंमतीमध्ये दोन टक्क्यांपर्यंत वाढ होण्याची शक्यता असते.

4 डिजिटल व्यवहार बहुतांश हे मास्टर,व्हिसा यांच्या संगणक प्रणालीमार्फत होत आहेत.

5.सायबर काईम होण्याचे धोके.

6.बँक व्यवहारामध्ये समाविष्ट नसणाऱ्या वर्गांना त्रासदायक.

7.स्मार्टफोन नसणाऱ्या वर्गांना त्रासदायक.

8.इंटरनेट सुविधेची कमतरता

9.ग्रामीण, शेतकरी, शेतमजूर, निरक्षर इ. वर्गांना हे उपयुक्त नाही.

रोकडविरहित व्यवहाराचे परिणाम :

भ्रष्टाचाराविरोधातील लढाई करीत असतांना अथवा नवनवीन योजना आखत असतांना आपल्या देशातील ग्राहक त्यामध्ये भरडला जाऊ नये अशी अपेक्षा आहे. कारण प्रत्येक व्यक्ती ही ग्राहक असते. निमुद्रीकरणाचा निर्णय घेतल्यानंतर ई–कॉमर्स, ऑनलाईन पेमेंट आदी डिजिटल आर्थिक व्यवहारांची संख्या खूप वेगाने वाढली आणि वाढत आहे. परंतू त्या व्यवहारांसाठी अतिरिक्त शुल्क आकारणी होऊन त्यातून ग्राहकाचा खिसा रिकामा होत असल्याचे निदर्शनास येत आहे. ऑक्टोबर 2016 मध्ये तीस लाख डेबिट कार्डची माहिती एटीएम मधून फुटली व ग्राहकांना सांकेतांक म्हणजेच पिननंबर बदलण्यास सांगण्यात आले. त्यामुळे सायबर सुरक्षिततेचा प्रश्न हा चिंतेचा बनलेला आहे.

रोकडविरहित व्यवहार आणि मराठवाडयाची स्थिती :

रोकडविरहित व्यवहार हे अर्थव्यवस्थेच्या दर्ष्टिने टाकलेले चांगले पाऊल आहे. पण हे सर्वसामान्य जनता कितपत अशा व्यवहाराच्या बाबतीत सहज व सुलभ पध्दतीने स्विकारू शकेल हे सांगता येणे कठिण आहे. जनगणनेनुसार आकडेवारी मराठवाडयातील

ग्रामीण भागातील राहणा–या लोकसंख्येचे प्रमाण 66.99 टक्के तर शहरी लोकसंख्येचे प्रमाण 55.91 टक्के आहे. त्याचबरोबर साक्षरतेचे प्रमाण 67.77 टक्के आहे. याचा अर्थ अजुनही 30 टक्केपेक्षा जास्त निरक्षरता मराठवाडयात पहावयास येते. आणि साक्षर असलेले लोकांपैकी किती लोकांना डिजिटल व्यवहाराचे ज्ञान आहे हा पण एक चिंतनाचा विषय आहे. 2002 महाराष्ट्राच्या मानव विकास 31.5 टक्के लोकसंख्या ही मराठवाडयातील दारिद्रय रेषेखाली जीवन जगते. राज्यातील लोकसंख्येच्या 16.84 टक्के इतकी बॅंक खाते मराठवाडयात दिसून येतात. या गोष्टींचा विचार करता रोख विरहित व्यवहार करणे जिकरीचे होऊन बसले आहे हे आपणास लक्षात येईल.

सारांश :

देशातील काळा पैसा आणि भ्रष्टाचाराविरूध्द लढाई हा उद्देश डोळयासमोर ठेवून देशाचे प्रधानमंत्री श्री. नरेंद्र मोदी यांनी चलनबंदीचा निर्णय घेतला त्याबरोबर देशात कॅशलेश अर्थव्यवस्था आणण्याचे स्वप्न मोदीनी पाहिले. महाराष्ट्रही त्याकडे वाटचाल करीत आहे. येत्या दोन महिन्यात संपूर्ण कॅशलेस व्यवहारासाठी प्रयत्न करण्यात येत असून त्यासाठी रोडमॅप तयार करण्यात आला आहे. राज्यातील नागरिकांना आर्थिक व्यवहार मोबाइलच्या माध्यमातून करता यावा यासाठी 'महावॉलेट' सुरू करण्यात आले आहे. त्यामुळे असे ई– वॉलेट सुरू करणारे महाराष्ट्र हे देशातील पहिले राज्य आहे. त्याचबरोबर देशातील स्मार्ट डिजिटल व्हिलेज होण्याचा मान आपल्या राज्यातील मेळघाटातील हरिसाल या गावाला मिळाला आहे. हरिसाल हे गाव मेळघाटच्या दाट जंगलाच्या कुशीत 4000 लोकसंख्येचे गाव आहे.सातपुडयाच्या पर्वत रांगांमध्ये असलेल्या दुर्गम गावांप्रमाणे येथे आदिवासी बांधवांची घरे आहेत. या ठिकाणी ग्रामपंचायतीमध्ये सातबारा घेताना त्याचे शुल्क 'पेटीएम' ने स्वीकारण्याची व्यवस्था आहे. सेतू केंद्राच्या मदतीने 42 प्रकारचे दाखले देण्याची व्यवस्था आहे. याठिकाणी स्मार्ट रेशनकार्ड प्रणालीच्या माध्यमातून [illegible] स्मार्ट डिजिटल कार्ड देण्यात आली [illegible] कॅशलेस झालेले मुरबाड तालुक्यातील [illegible] गाव आहे. सुमारे 10 हजार लोकवस्ती [illegible] ठिकाणी 150 पेक्षा जास्त व्यापारी [illegible] गावातील सर्व व्यवहार कॅशलेस पध्दती[illegible] निर्धार स्वातंत्र्यवीर सावरकर राष्ट्रीय [illegible] घेतला आहे.

अशाच पध्दतीने जर प्रत्येक [illegible] गावोगावी जर डिजिटल यंत्रणा पोहचली [illegible] भारताचे स्वप्न पूर्ण होऊ शकेल, अन्यथा [illegible] शासनाकडून डिजिटल यंत्रणा पोहचली [illegible] सर्वसामान्य जनता यात भरडली जाईल [illegible] म्हणावे लागेल.

संदर्भ :

1. ग्राहकहित (मासीक), फेब्रुवारी 2017
2. परिवर्तनाचा वाटसरू (पाक्षिक),16 ते [illegible]
3. लोकप्रभा (मासीक), 6 डिसेंबर 2016
4. दै. महाराष्ट्र टाईम्स , 29 नोव्हेंबर 2016
5. लोकराज्य (मासीक), जानेवारी 2017
6 www.marathipizza.com
7- www.inmarathi.com